

# Camino de Santiago

Przewodnik dla pielgrzymów

Szymon Pilarz

**Camino Frances:**  
**Saint Jean Pied-de-Port – Santiago de Compostela**

**Camino Fisterra:**  
**Santiago de Compostela – Fisterra/Muxía**

## Spis treści

Od autora .....	5
Geneza i historia pielgrzymowania do Santiago de Compostela .....	7
Kim był Święty Jakub Starszy? .....	7
Droga relikwii Świętego Jakuba do Hiszpanii .....	7
Odkrycie grobu Apostoła, rekonkwista i średniowieczny rozwój pielgrzymowania .....	8
Nowożytny zastój pielgrzymowania .....	11
Współczesny „boom” pielgrzymowania .....	13
Paszport pielgrzyma i certyfikaty .....	14
Jak dostać się na miejsce wymarszu i jak wrócić do domu? .....	17
Przygotowanie do Camino .....	20
Siły fizyczne .....	20
Możliwości czasowe .....	20
Zasoby finansowe .....	20
Pora roku a pielgrzymowanie .....	21
Pakowanie plecaka .....	22
Co czeka nas na Camino? .....	26
Albergues i noclegi .....	26
Dzień pielgrzyma .....	27
Oznaczenia na trasie .....	28
Woda .....	29
Posiłki i zakupy .....	29
Dolegliwości .....	32
Zwiedzanie .....	32
Porozumiewanie się na Camino .....	32

### **Camino Frances: Saint Jean Pied-de-Port – Santiago de Compostela**

Początek Camino: Saint Jean Pied-de-Port .....	36
Etap I: Saint Jean Pied-de-Port – Roncesvalles (25,1 km/7 h lub 23,6 km/7 h) .....	40
Etap II: Roncesvalles – Zubiri (21,9 km/5,5 h) .....	48
Etap III: Zubiri – Pamplona (20,9 km/5h) .....	52
Etap IV: Pamplona – Puente la Reina (23,8 km/6 h lub 26,9 km/7 h) .....	62
Etap V: Puente la Reina – Estella (21,9 km/5,5 h) .....	70

Etap VI: Estella – Los Arcos (21,5 km/5,5 h) .....	76
Etap VII: Los Arcos – Logroño (27,8 km/7 h) .....	82
Etap VIII: Logroño – Nájera (28,9 km/7,5 h) .....	90
Etap IX: Nájera – Santo Domingo de la Calzada (21,3 km/5,5 h) .....	96
Etap X: Santo Domingo de la Calzada – Belorado (22,4 km/5,5 h) .....	102
Etap XI: Belorado – Agés (27,8 km/7 h) .....	106
Etap XII: Agés – Burgos (około 22,5 km/5,5 h) .....	112
Etap XIII: Burgos – Hontanas (31,5 km/7,5 h) .....	120
Etap XIV: Hontanas – Frómista (34,5 km/8,5 h) .....	126
Etap XV: Frómista – Carrión de los Condes (19,3 km/5 h lub 19,7 km/5 h) .....	134
Etap XVI: Carrión de los Condes – Sahagún (39,0 km/9,5 h) .....	140
Etap XVII: Sahagún – Mansilla de las Mulas (36,4 km/9 h lub 37,3 km/9,5 h) .....	148
Etap XVIII: Mansilla de las Mulas – León (18,1 km/4,5 h) .....	154
Etap XIX: León – Hospital de Órbigo (35,7 km/9h lub 32,6 km/8h) .....	162
Etap XX: Hospital de Órbigo – Rabanal del Camino (37,8 km/9 h) .....	168
Etap XXI: Rabanal del Camino – Ponferrada (32,7 km/8,5 h) .....	176
Etap XXII: Ponferrada – Villafranca del Bierzo (23,5 km/6 h) .....	182
Etap XXIII: Villafranca del Bierzo – O Cebreiro (28,9 km/7,5 h lub 30,1 km/8h) .....	188
Etap XXIV: O Cebreiro – Triacastela (20,7 km/5 h) .....	194
Etap XXV: Triacastela – Sarria (18,7 km/4,5 h lub 25,3 km/6 h) .....	200
Etap XXVI: Sarria – Portomarín (22,1 km/5,5 h) .....	208
Etap XXVII: Portomarín – Palas de Rei (24,8 km/6 h) .....	214
Etap XXVIII: Palas de Rei – Arzúa (28,8 km/7,5 h) .....	220
Etap XXIX: Arzúa – O Pedrouzo (19,6 km/5 h) .....	228
Etap XXX: O Pedrouzo – Santiago de Compostela (19,8 km/5 h) .....	232

### **Camino Fisterra: Santiago de Compostela – Fisterra/Muxía**

Etap XXXI: Santiago de Compostela – Negreira (21,2 km/5 h) .....	246
Etap XXXII: Negreira – Olveiroa (33,8 km/8 h) .....	250
Etap XXXIII: Olveiroa – Fisterra (31,2 [+3,5] km/8,5 h) .....	254
Olveiroa – Muxía (32,3 km/8 h) .....	254
Etap XXIV: Fisterra – Muxía (28,1 km/7,5 h) .....	268
Zakończenie .....	272

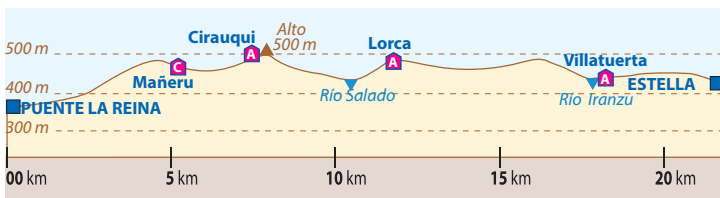
## Puente la Reina – Estella

bask. *Lizarra*  
21,9 km/5,5 h

● ● ● ● ● TRASA GŁÓWNA



Estella



● ● ● ● ●

Z Puente La Reina wychodzimy przez imponujący średniowieczny most na río Arga. Kierujemy się w lewo i, przecinając szosę N-111, mijamy klasztor Comendadoras del Espiritu Santo. Za małym podejściem wejdziemy do miasteczka Mañeru. Następnie polną drogą wśród winnic dotrzemy do Cirauqui. W obu miejscowościach znajdziemy albergue, sklep, bar. Długość tego fragmentu trasy to 7,8 km.



Za Cirauqui idziemy 5,7 km do miejscowości Lorca. Trasa najpierw biegnie

w dół, lecz przed samą Lorcą mamy znowu podejście. Idziemy przez ruiny rzymskiego mostu i pozostałości rzymskiej drogi, przekraczamy średniowieczny most, a także przecinamy (ze szczególną ostrożnością) drogi szybkiego ruchu. W Lorce są dwa albergues, bar i sklep.



Dalej trasa biegnie 4,5-kilometrowym podejściem równoległe do trasy szybkiego ruchu, a następnie w dół do miasteczka Villatuerta, w którym są: albergue, sklep oraz bary. Stąd już tylko



3,9 km do Estelli, choć po całym dniu marszu droga może się nieco dłużyć. Estella to jedno z ładniejszych miast na Camino – bogate w zabytki i urokliwe uliczki, ładnie usytuowane. Znajdują się tam cztery albergues, bary i sklepy.

## WARTO WIEDZIEĆ

Ten etap, podobnie jak poprzedni, nie jest trudny. Co kilka kilometrów są miejscowości, w których można uzupełnić wodę i prowiant. Należy uważać podczas przechodzenia przez drogi szybkiego ruchu. Jeśli chcemy iść dalej niż do Estelli, to należy mieć świadomość, że Camino nie biegnie przez centrum miasta. Aby zwiedzić miasto, musimy opuścić wytyczoną strzałkami trasę, a potem na nią wrócić.

## MSZE ŚWIĘTE

### MAÑERU I CIRAUQUI

soboty: 18.30 (zima), 19.00 (lato)  
niedziele i święta: 12.30 (zima),  
13.00 (lato)

### ESTELLA

**kościół San Miguel;**

*Plaza de San Miguel*

dni powszednie i soboty: 19.00  
niedziele i święta: 8.30, 10.30, 11.30, 12.30

**kościół San Juan Bautista;**

*c. Mayor 56*

dni powszednie i soboty: 9.00, 13.00,  
20.00

niedziele i święta: 9.00, 11.00, 12.00,  
13.00, 20.00

**bazylika El Puy;** *c. Abárzuza 1*

dni powszednie: 17.00

soboty, niedziele i święta: 17.30

**kościół San Pedro;** *c. San Nicolás*

dni powszednie i soboty: 20.00

niedziele i święta: 9.00, 12.30

## NOCLEGI I INFRASTRUKTURA

### MAÑERU

*albergue, bary, sklep*

**Albergue Lurgorri** (prywatne),

c. Esperanza 5, tel.: +34686521174, e-mail:

alberguelurgorriaterpea@gmail.com,

www.lurgorriaterpea.wordpress.com,

czynne IV–X, 12 miejsc, 11 euro,

kuchnia, bar z kolacją za 10 euro,

możliwe śniadanie, wi-fi.

### CIRAUQUI

*albergue, bary, sklep*

**Albergue Maralotx** (prywatne),

c. San Román 30, tel.: +34678635208,

czynne 15 III–15 X, 32 miejsca, 11 euro,

możliwa kolacja za 10 euro.

### LORCA

*albergues, bary, sklep*

**Albergue de Lorca** (prywatne),

c. Mayor 40, tel.: +34948541190,

e-mail: txerra26@mixmail.com,

czynne od Wielkiego Tygodnia do

października, 14 miejsc, 7 euro,

kuchnia, bar z kolacją za 10 euro,

pralka-suszarka (płatna), wi-fi.

**Albergue La Bodega del**

**Camino** (prywatne), c. Placeta 8,

tel.: +34948541327, +34948541162,

e-mail: info@labodegadelcamino.com,

www.labodegadelcamino.com,

czynne od Wielkiego Tygodnia do

października, 40 miejsc, 8–10 euro,

kuchnia, bar z kolacją za 9,9 euro

i śniadaniem za 3 euro, pralka-suszarka

(płatna), wi-fi.

### VILLATUERTA

*albergue, bary, sklep, 1 100 mieszkańców*

**Albergue La Casa Mágica** (prywatne),

c. Rebote 5, tel.: +34948536095,

e-mail: hola@lacasamagica.eu,

www.alberguevillatuerta.com, czynne



III-X, 40 miejsc, 12 euro, bar z kolacją wegetariańską za 13 euro i śniadaniem za 5 euro, pralka-suszarka (płatna), wi-fi.

## ESTELLA

*albergues, hostales, hoteles, bary, sklepy, 14 000 mieszkańców, 425 m n.p.m.*

**Albergue de peregrinos de Estella** (miejskie), c. Rua 50, tel.: +34948550200, e-mail: [caminodesantiagoestella@gmail.com](mailto:caminodesantiagoestella@gmail.com), całoroczne z wyjątkiem 15 XII-15 I, 96 miejsc, 6 euro, credential, kuchnia, pralka-suszarka (płatna), wi-fi.

**Albergue juvenil Oncineda** (miejskie), c. Monasterio de Irache 11, tel.: +34948555022, e-mail: [info@albergueestella.com](mailto:info@albergueestella.com), [www.albergueestella.com](http://www.albergueestella.com), czynne 15

III-X, 150 miejsc, 10-14 euro, bar z menu za 10 euro i śniadaniem za 5 euro, kuchnia (płatna), pralka-suszarka (płatna), wi-fi.

**Albergue parroquial San Miguel** (parafialne), c. Mercado Viejo 18, tel.: +34635866009, e-mail: [j.miguelarellano@gmail.com](mailto:j.miguelarellano@gmail.com), czynne IV-X, 32 miejsca, donativo, śniadanie, kuchnia, pralka-suszarka.

**Albergue de la fundación ANFAS** (prowadzone przez fundację ANFAS), c. Cordeleros 7, tel.: +34948554551, +34639011688, e-mail: [albergue@anfasnavarra.org](mailto:albergue@anfasnavarra.org), [www.albergueanfas.org](http://www.albergueanfas.org), czynne V-IX, 34 miejsca, 7 euro, kuchnia, pralka-suszarka (płatna), wi-fi.

## WARTO ZOBACZYĆ

Wioska Cirauqui była niegdyś obwieńczona murem obronnym. Do dziś pielgrzymi przechodzą pod gotycką bramą, która stanowi jego pozostałość. O świetnej przeszłości osady świadczą domy ozdobione szlacheckimi tarczami herbowymi. Wielbiciele architektury gotyckiej powinni odbić od Camino i zobaczyć misternie wykonany i doskonale zachowany portal kościoła San Román. Warto zwrócić uwagę, że zamiast tympanonu zastosowano tu koronkowe zakończenie w stylu mudéjar, nawiązującym do architektury arabskiej. Jeśli uda się wejść do środka, można podziwiać cztery retabula w stylu churriguerizmu (hiszpańskiej odmiany baroku), w tym jedno poświęcone szczególnie czczonemu w Nawarze św. Franciszkowi Ksaweremu, jezuickiemu misjonarzowi Azji.

Za miejscowością droga prowadzi przez zachowany do dziś rzymski most, a później fragmentem oryginalnej *Via Traiana*.

W miasteczku Villatuerta warto zwrócić uwagę na gotycki kościół La Asunción. Wprawne oko zauważy romańskie pozostałości stojącej tu wcześniej świątyni. Na umieszczonym w głównym ołtarzu renesansowym retabulum ukazano sceny z życia Weremunda, lokalnego świętego, wybitnego opata pobliskiego klasztoru w Irache. W kościele przechowuje się też jego relikwie.

W drodze do Estelli mijamy po lewej stronie malowniczo położony Ermita de San Miguel. To pozostałości po istniejącym w tym miejscu od XI wieku klasztorze. Niegdyś w kaplicy można było dostrzec preromańskie zdobienia, jednak dziś budynek stoi pusty, a za bytki skuto i przewieziono do Muzeum Nawarry w Pampelunie.

Estella to miasto o bogatej historii i dużym znaczeniu dla Camino de Santiago. Było ważnym ośrodkiem handlu oraz punktem obsługi ruchu pielgrzymkowego. Podobnie jak niegdyś w Pampelunie, sąsiadowały tu ze sobą oddzielone murami gminy zamieszkiwane przez różne społeczności: Nawarryczyków, Franków i Żydów. Bezpieczeństwa strzegły rozlokowane na otaczających Estellę wzgórzach zamki-warownie – niestety, nie zachowały się. W miasteczku przetrwało kilka średniowiecznych świątyń o dużych walorach artystycznych. Pierwsza – to stojący u wejścia do historycznej części miasta, zamknięty od końca XIX wieku kościół Santo Sepulcro. Został zbudowany przez bogatych kupców frankijskich w stylu przejściowym między romanizmem a gotyką i służył jako miejsce pogrzebowe. Ikonografia imponującego portalu przedstawia historię pasyjną – począwszy od *Ostatniej Wieczery* po *Zstąpienie Chrystusa do piekiel*. Ponadto w dwunastu wnękach (po sześć z każdej strony portalu) umieszczono rzeźby świętych. Wejścia do świątyni strzegą św. Jakub i św. Marcin z Tours. Tego pierwszego rozpoznamy oczywiście po muszli.



Kościół Santo Sepulcro



Po tej samej stronie rzeki Ega, na skarpie powyżej Santo Sepulcro, znajduje się dawny kościół i klasztor dominikanów. Dziś nieczynny, w średniowieczu był siedzibą ważnej szkoły. Wykładano tu nawet język arabski. Ponieważ zabudowania sąsiadowały z zamkiem Belmecher de Ordoiz, klasztor funkcjonował jako zastępcza siedziba władców Nawarry.

Ważnym zabytkiem jest kościół oraz klasztor San Pedro de la Rúa. Wzniesiony na skarpie w okolicy zamku Zalatabor, nosi ślady wielokrotnych ingerencji architektonicznych. Datowany na XIII stulecie portal przypomina te spotykane już w Puente la Reina (Santiago) i Cirauqui (San Román): łączy elementy roślinne, mitologiczne i wzory geometryczne, a w miejscu tradycyjnie zarezerwowanym dla tympanonu umieszczono dekorację w stylu mudéjar. Część świątyni pozostała romańska, np. unikatowe wnęki w absydzie (w jednej z nich możemy zobaczyć cudowny krucyfiks wyłowiony z rzeki Ega). Do największych skarbów świątyni należały relikwie św. Andrzeja oraz fragment Krzyża Świętego. Ich historia sięga XIII stulecia a legenda wiąże je z pielgrzymem wędrującym do Santiago, który zatrzymał się w tutejszym hospicjum św. Mikołaja i tam zmarł. Został pochowany na cmentarzu przy kościele św. Piotra. Gdy po pewnym czasie z jego grobu zaczęła bić jasność, mogiłę rozkopano, by odkryć przy zmarłym drzącą Krzyż Świętego oraz fragment ramienia św. Andrzeja. Okazało się dodatkowo, że tajemniczym pielgrzymem był grecki biskup Patras. Historię tę zilustrowano w rokokowej kaplicy św. Andrzeja, a relikwie w 1979 roku zostały skradzione.

Wielką artystyczną wartość mają także krużganki, zachowane z przylegającego niegdyś do kościoła klasztoru. Wieńczące podwójne kolumny

XII-wieczne kapitele ozdobione zostały scenami biblijnymi oraz przedstawieniami męczeństwa świętych, towarzyszy im misterna ornamentyka roślinna, zwierzęca i mitologiczna. Warto poświęcić dłuższą chwilę na kontemplację zabudowy krużganków. Panuje przekonanie, że wypracowany tu styl stał się wzorem dla wielu średniowiecznych artystów, których dzieła spotkać można na całej Camino.

Po tej samej stronie rzeki znajduje się jeszcze pałac królów Nawarry, zbudowany pod koniec XII wieku na zlecenie Sancho Mądrego. Pałac uchodzi za unikatowy zwłaszcza dlatego, że należy do nielicznych zachowanych w Hiszpanii tak wczesnych obiektów o przeznaczeniu świeckim. Motywy na kapitelach odnoszą się do grzechów głównych oraz do historii Rolanda. Jedna ze scen przedstawia walkę pomiędzy sławnym rycerzem a olbrzymem Ferragutem, rozegraną pod miastem Nájera.

Dwa znajdujące się po drugiej stronie miasta kościoły – San Juan i San Miguel – były niegdyś centralnymi punktami dzielnic noszących analogiczne nazwy. Oba postawiono na przełomie XII i XIII stulecia, oba też przeszły wiele rekonstrukcji. Wart uwagi jest szczególnie drugi z nich. Imponujący, widoczny z wielu punktów miasta, chlubi się portalem północnym z pełnym programem ikonograficznym, ukazującym Chrystusa na majestacie w otoczeniu czterech apokaliptycznych zwierząt. Wyposażenie świątyni jest dziedzictwem wielu epok, a najcenniejszy zabytek to gotyckie retabulum ukazujące historię odnalezienia Krzyża Świętego przez św. Helenę. Szczególną czią mieszkańców Estelli cieszy się też figurka Matki Bożej z Le Puy (francuskiego sanktuarium, jednego z początkowych etapów Camino dla pielgrzymów wyruszających z Centralnej Francji).